

Ebben a rovatban a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára /MÜEK/ beszámolókat, tudósításokat, módszertani tanácsokat stb. közöl a műszaki felsőoktatási könyvtárhálózat számára. Kérjük a műszaki egyetemi könyvtárosokat, hogy közleményeiket a MÜEK hálózati és módszertani csoportjának megküldeni sziveskedjenek.

HAZAI ÉS KÜLFÖLDI ELJÁRÁSOK AZ ELAVULT ÉS FŐLÖS ANYAG KIVONÁSÁHOZ

dr. Erő Mátyásné

A könyvtárak egyre égetőbbé váló problémája az élő és holt könyvanyag szétválasztásának kérdése, melynek megoldását egyrészt a megjelenő kiadványok óriási száma, másrészt a könyvtárak férőhelykapacitásának elégtelensége sürgeti. Különösen a második világháborút követő időszakban az egyes tudományágak területén mind több és több, a tudományos kutatások mai állapotát tükröző mű jelent meg. Az újabb művek kiadásával a néhány évvel előbb megjelent, a tudományok akkori szintjét ismertető irodalom vesztit jelentőségéből, a könyvtárakban az olvasók már nem keresik - használatlan, holt anyaggá válik.

Ha ez a nem keresett, holt anyag a könyvtárakban felszaporodik, nemcsak a raktári férőhelyet foglalja el, hanem a könyvek gondozását, a bizonyos időszakokként megtartandó állományrevíziót is megnehezíti. A könyvtárak ilyen természetű gondjai nem újkeletűek, a könyvtárak férőhelykapacitásának problémája már a két világháború közötti időben, sőt a XX. század elején, különösen az Egyesült Államokban is felmerült. A Harvard-egyetem könyvtárának 1900-1901 évi statisztikája szerint a 367 000 kötetes állományból 63 673 művet kölcsönöztek. Ezzel kapcsolatban az egyetem rektora tette fel a kérdést: "Célszerű-e milliók tételeiben tárolni könyveket akkor, amikor az állománynak csak kis hányada használható ténylegesen" /1/

Az elavult és fölös könyvek kezelésére számos javaslat látott napvilágot a szakirodalomban. E javaslatok az alábbi kategóriák körül csoportosíthatók: 1. tömör raktározás, 2. ritkán keresett kiadványok mikroredukciója, ezzel kapcsolatban az eredeti kiadványok selejtezése, 3. állománypasztázás, ritkán keresett kiadványok kivonása, 4. több könyvtár kooperációja ritkán keresett kiadványok közös tárolására és szerzeményezésére.

Hazánkban CSÜRY István elsőnek foglalkozik ezzel a problémával. /2/ A holt anyag kiküszöbölésére tett javaslatai:

1. szűrési rendszabályok a szerzeményezésénél, az állománygyarapítási terv következetes végrehajtása;
2. mikrofilmre vétel és egyidejű selejtezés /csak archivális megőrzésre nem hivatott könyvtárak esetében/;
3. élő és holt anyag elkülönítése a könyvtáron belül, /holt anyag tömör raktározása, az olvasóforgalomtól távolos helyiségben, esetleg külön épületben/;
4. könyvtárközi letéti központ létesítése.

CSÜRY István az utóbbit tartja a legkorszerűbb megoldásnak, részben azért, mert a helyhiányt a könyvtárak egész csoportjánál kiküszöböli és mert olcsóbb, mintha a könyvtárak külön-külön létesítenének tehermentesítő raktárakat. A letéti központ tevékenysége azonban nem szorítkozik csupán a letétek átvételére és megőrzésére, hanem amellett, hogy szerves tartozéka marad valamennyi résztvevő intézménynek, maga is egy önálló könyvtár funkciót látja el: feldolgozza állományát, kiegészíti a csonka sorozatokat, biztosítja a gyűjtemény használatát stb.

Bár a tároló könyvtárak kérdése már a századforduló idején felvetődött, gyakorlati megvalósítására jóval később került sor. 1942-ben nyitotta meg kapuit az első, több könyvtár által létrehozott letéti könyvtár, a New England Deposit Library. /V.ö. HORVÁTH Viktor - VIX Györgyné id.mű./

Tároló könyvtárak Európában nem létesültek, a példa a szovjet gyakorlatban sem talált követésre. Kiterjedt hálózata számára a Szovjetunió könyvtárpolitikája célszerűbbnek találta a ritkán használt könyvállománynak más könyvtárak számára történő térítésmentes átadását, illetve az elavult művek kivonását.

1959-ben jelent meg a Szovjetunió Minisztertanácsának 11. számú rendeletén alapuló művelődésügyi miniszteri utasítás, amely a minisztériumok, hatóságok és szervezetek ki nem használt könyvállományának térítésmentes átadásáról intézkedik kisebb vagy újonnan létesített könyvtárakba. A ki nem használt állománnyal rendelkező könyvtárak időnként megküldik a Lenin könyvtárnak és más könyvtáraknak is térítésmentes átadásra szánt művek jegyzékét. Az igénylés alapján a könyvek gazdát cserélnek, az átadás-átvételtől jegyzőkönyv készül.

A fenti rendelkezés olyan művekre vonatkozik, amelyeket a felajánló könyvtár nélkülözni tud, de más könyvtár még felhasználhat. Ez tehát a magyar terminológia szerinti "fölös művekről" szól.

Egy másik, ugyancsak 1959-ben megjelent rendelkezés viszont az elavult anyag könyvtári kivonásáról intézkedik. A rendelet szerint az elavult irodalmat időnkint, de legalább évenként egyszer selejtezni kell. A selejtezésre kerülő műveket az Irodalmi és Kiadói Főigazgatóság rendeletei, az "Elavult kiadványok bibliográfiái" és az "Összefoglaló jegyzékek" tartalmazzák. Emellett a nagyobb könyvtárak esetében a könyvtárigazgató rendelkezik azzal a joggal, hogy az elavultnak vált műveket az állományból kiválogassa, a kisebb, tanácsai, üzemi, járási, falusi könyvtáraknál a felügyeleti hatóság engedélye selejtezhető az elavultnak minősített irodalom. A kisebb könyvtárakban a válogatást bizottságok végzik, szükség esetén a szakkönyvtárak, szakértők bevonásával.

A rendelet útmutatást ad a válogatáshoz, pontokba szedve felsorolja azokat a kiadványokat, amelyek kivonhatók és felsorolja azokat a műveket, amelyeket tilos selejtezni /a marxizmus-leninizmus klaszszikusai, a párt- és kormányvezetők beszámolóí stb./. Amennyiben ezek a művek a könyvtárban nagy példányszámban vannak meg, a felesleges példányokat a térítésmentes felajánlásra szánt művek példájára más könyvtáraknak kell átadni. Ha az állományban nem található elavult irodalom, a felügyeleti hatósághoz nemleges jegyzőkönyvet kell felterjeszteni.

A fölös anyag nemzetközi csere céljára történő felhasználásáról KOVAL'KOVSZKAJA, I. szovjet könyvtáros /3/ számol be. Eszerint a Lenin könyvtár időnkint jegyzéket küld külföldi cserepartnereinek fölös anyagáról, melynek fejében kereskedelmi forgalomban nem kapható értékes anyaghoz, kutatási jelentésekhez, disszertációkhoz, valutaigényes művekhez jut.

A német TYSKO Oskar /4/ számos külföldi szaklap véleményét közli a könyvtárak "nem kapós, nem kelendő" anyagáról. A szerző inkább a tervszerű, meg gondolt állománygyarapítást ajánlja és azt a módszert, mely szerint az irodalom bizonyos csoportosításával a művek már úgy kerülnek a raktárba, hogy azok időrendi, fontossági sorrendben elkülöníthetők legyenek. Ajánlja még a kötelezpéldányként vagy ajándékba kapott, kevésbé használatos művek külön kezelését olyan részlegben, ahol ezeknek a műveknek egyszerűsített feldolgozása kevés számú személyzettel is biztosítható lenne. A cikk sem a más könyvtárak részére történő átadást, sem a selejtezést nem sorolja fel a megoldási módok között.

Ilyen egyszerűsített eljárással találkozunk a Debreceni Egyetemi Könyvtárban a 1. ritkán használt, 2. gyorsan elavuló, 3. nagy tömegben érkezett, általában nem olvasásra szánt műveknél. 1961-ben a részletes feldolgozásra került műveknek /637 000/ 1/5-öd részét, 115 800 kötetet egyszerűsített módszerrel katalogizálták.

Magyarországon a művelődésügyi minisztérium 175/1960.M.K.21.M.M.

számu rendelete intézkedik a közkönyvtárak elavult és fölös anyagának kivonásáról. A rendelet értelmében az egyes hálózati központok selejtezési módszereiket saját maguk dolgozzák ki. A hazai nagykönyvtárak közül az Országos Műszaki Könyvtár szabályozta elsőnek, még 1961. év áprilisában a fölös és elavult művek kivonásának módját. Selejtezési feladatait az Országos Műszaki Könyvtár a nyolc alközponton keresztül látja el. A felajánló vállalati könyvtár a jegyzéket 3 példányban készíti el, ebből két példányt az alközpontnak kell megküldeni, egy példány a felajánló könyvtárnál marad. A jegyzékeket az alközpont összesíti, a hozzátartozó iparági műszaki könyvtáraknak megküldi, és az igényekről a könyvtárakat értesíti. A hálózaton belül nem igényelt művek jegyzékét az alközpont a felajánló könyvtárnak küldi vissza, amely azt az OSZK Könyvelosztónak továbbítja.

Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár eljárása szerint a jegyzéket a hálózat könyvtárai között a központ körüli, az igénylő könyvtárak azonban közvetlenül a felajánló könyvtárnak küldik meg igényeiket. Érdekes még az, hogy csak a mezőgazdasági tárgyú szakkönyvek jegyzékét bocsátja körözésre a hálózaton belül, a szépirodalmi, ideológiai stb. művek jegyzékét csupán a Könyvelosztónak küldi meg. A hálózat könyvtárai közvetlen megegyezés alapján is adhatnak át fölös példányokat, a központi katalógusba bevezetendő lelőhely-változás miatt azonban erről a hálózati központot értesítik.

A Statisztikai Könyvtár fölös anyagának külön raktárrésze van. Ez az anyag körözésre nem kerül, ebből a könyvtár csupán közvetlen kérésre küld a külföldi és belföldi könyvtáraknak.

Az elavult művek kivonásának irányítására és a kivonásra javasolt művek végső fokon történő elbírálására a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárosztálya mellett működő Minősítő Bizottságot szerveztek. A Minősítő Bizottság időnként összeállítja az elavult művek jegyzékét. A jegyzékben szereplő művek selejtezését már nem kell engedélyeztetni, azok minden további nélkül, a jegyzékre való hivatkozással kivonhatók a könyvtárból. Eddig két ilyen jegyzék jelent meg, összesen kb. 800 elavult mű címadatával. A jegyzékben felsorolt könyveket - amelyeknek túlnyomó többsége természettudományi és műszaki vonatkozású - a közművelődési könyvtárak számára minősíti a Bizottság elavultnak. A jegyzékben szereplő egyéb /ideológiai stb./ műveket a műszaki felsőoktatási hálózat könyvtáraiban - kötelező érvénnyel - elavultnak tekintjük.

A műszaki felsőoktatási hálózat központja a fölös könyvtárral kapcsolatos eljárásról a könyvtárak részére "Tájékoztatót" bocsátott ki, amelyben részletesen ismertette a tennivalókat, így például illusztrálta az elkészítendő jegyzék formáját stb. A Tájékoztatóban közzétett eljárási mód csalódást okozott a tanszéki könyvtáraknak, mivel a könyveket azonnal, minél kevesebb adminisztrációval szeretnék volna leadni a hálózati központnak. A tanszéki könyvtárak kívánsága érthető: részfoglalkozású könyvtárosok nehezen tudnak annyi időt szakítani, hogy a jegyzék elkészítésével, a könyvek külön tárolásával és további adminisztrációjával járó feladatokat elvégezhessék. Az első jegyzékek olyan tanszékekről futottak be, ahol külön keret terhére

foglalkoztatott külső munkatársak végezték el ezt a munkát. /II. Viz-
építési Tanszék, Építészettörténeti Tanszék, Műszaki Mechanika Tan-
szék stb./ A jegyzéket a hálózati központ 50-100 példányban sokszo-
rosította, attól függően, hogy hány tanszék érdeklődésére tarthattak
számot a felajánlott művek. A tanszéki könyvtárak főlős anyagából ed-
dig 11 jegyzékben 5292 kötetet ajánlottunk fel. Az első 8 jegyzék a-
nyaga végleges elintézését nyert: hálózaton belül gazdát cserélt 384
kötet, 1278 kötetet az ország különböző részeiből igényeltek, a töb-
bi zuzdába került. Az utolsó 3 jegyzék anyagára még nem érkeztek be
az igények.

A körözésbe az utóbbi időben a Kultura és az antikvár könyves-
bolt is bekapcsolódott, s ennek eredményeként pl. a Szerves Kémia
Tanszék főlős anyagából a Kultura 21 kötetet, az antikvár könyves-
bolt 202 kötetet vásárolt.

A tanszéki könyvtárak újraeltárolása során az erre a feladatra
szerződötített munkacsoportok által elkészített főlős jegyzékek beér-
kezésével a hálózati központ ilyen irányú feladatai megnövekednek. Az
1963 és 1964 évben előreláthatólag nagyszámu könyvanyag kerül kivo-
násra, szükséges tehát, hogy a hálózati központ erre a feladatra fel-
készüljön és ezáltal mentesítse a tanszéki könyvtárakat a felesleges
könyvanyag tárolásának gondjától.

— □ —

IRODALOM:

- /1/ HORVÁTH Viktor - VIX Györgyné: A tároló könyvtár elvi és gya-
korlati kérdései a külföldi szakirodalomban és megvalósításá-
nak lehetőségei Magyarországon. = Magyar Könyvszemle, 1960.
6.sz.
- /2/ /Debreceni Egyetemi Könyvtár./ /A Debreceni Kossuth Lajos Tudo-
mányegyetem könyvtárának évkönyve. 1953. 2.r./ CSÜRY István: A
szocialista könyvtári üzem szervezete és működése. Debrecen,
1954. Orsz.Széchenyi Könyvtár házi soksz.
- /3/ KOVAL'KOVSZKAJA, I.: Organizovat' obmen dubletami. = Bibliote-
kar' /Moszkva/. 1960. 8.sz. 28-30.p.
- /4/ TYSZKO, Oskar: Das Problem der minderwichtigen Literatur in
wissenschaftlichen Bibliotheken. = Zentralblatt für Bibliotheks-
wesen. 1959. 2.sz. 85-99.p.